

CSONGOR, GY.:

Czógler Kálmán a szegedi faunakutatás magvetője
- Czógler Kálmán der Begründer der Faunafor-
schung zu Szeged

Egy ember igazi nagyságát munkássága s a munka-
módszere átadása alapján lehet igazán értékelni. Egy mag-
vetőre csak az elvetett magok csirázása, szárbaszökkené-
se után lehet méltóképp emlékezni s akkor is azoknak -
akik olyan szerencsések lehettek, hogy ülhettek a tere-
bélyes, lombos tölgyfa védelmében...

CZÓGLER KÁLMÁNT a pedagógus pálya tövisekkel tűz-
delt életutja, ezernyi akadály gátolta meg abban, hogy
nyomtatásban jelentethesse meg gazdag életművét, Szeged
és környéke puhatestű- és rovarvilágának alapvető fel-
dolgozását.

Szegeden született, 1884. június 4-én. Atyja CZÓG-
LER ALAJOS, kiváló fizikus, szegedi főreáltanodai tanár,
több tudományos munka s könyv szerzője./Közülük kettő
Magyarországon, egy németnyelvű Lipcsében jelent meg,
külföldön is elismerést szerezve hazájának./ CZÓGLER
KÁLMÁN kora ifjúságától kezdve szívhatta magába a szülő-
föld tája földrajzi és természetrajzi ismeretét. Kezdet-
től fogva szeretettel fordult népéhez, elsajátítva tős-
gyökeres, zamatos beszédmódját is. Haláláig megőrizte a
környezet szeretetét. Egyetemi tanulmányait, mint az
EÖTVÖS JÓZSEF Kollégium tagja, Budapesten végezte 1902-
1906-ig. Dicsérettel tette le vizsgáit, természetrajz -
kémia tanári oklevelet szerzett. 1907-től 1914-ig a tren-
cséni gimnáziumban működött, majd hazakerülve Szegedre,
az itteni reáliskolából alakult /később gyakorlógimnázi-

um/ BAROSS GÁBOR főreáliskolában végezte oktató-nevelő munkáját, nyugalombavonulásáig /1948/. Nyugdíjazása után /1942-ben telt ki a szolgálata/ a VKM továbbra is szolgálatra rendelte. 19 éven keresztül /1917-1936/ a szegedi Városi Múzeum természetrajzi osztályának volt az őre. Kitűnő munkabírását csak végső nyugalomba vonulása után vesztette el, midőn alattomos betegség támadta meg szervezetét. Négy évi szenvedés után, 1952. december 26-án hajnalban, csendesen elhunyt.

Mintha most is magunk között látnám fürge járásával, folytonéggő szivarjával s mindig derűt sugárzó komolyságával...

Szeretetreméltó modorával, szerénységével mindenütt tiszteletet szerzett. Tanítványai rajongásig szerették. Az elmúlt rendszer legszörnyűbb idejében sem ragadtatta el magát, mint más kartársai, izzig-vérig demokrata érzésű volt. Mindig pártolta az elesetteket.

Kitüntetésekre nem vágyott, az igazgatói állást is visszautasította csak azért, hogy igazi hivatásának élhessen. Az 1931. évi iskolai értesítőben olvashatjuk: "...Cz.K.önzetlenül, érvényesülést nem keresve végezte nehéz tisztét s most, amikor óhajához képest végre kedvenc foglalkozásához, a természetrajzi gyűjtemények fejlesztéséhez és ápolásához tért vissza...érdemeiért köszönetemet fejezem ki."

Munkásságát, érdemeit hűséggel nehéz papírlapokon kiértékelni. A tárgyilagos bírálaton felül, a rajongás hangja is kevésnek bizonyulna. Tanítványok nagy számát nevelte, átadva nekik gazdag tárgyismeretét s nem utolsósorban tanítási módszerét is.

Igen nagy társadalmi munkát is végzett. Tagja volt a szegedi Dugonics Társaságnak, az Eötvös József Kollégium Volt Tagjai Szövetségének, a Szegedi Egyetem Barátai Egyesületének, a Magyar Rovartani Társaságnak, a Szépirás-

tanítókat Vizsgáló Állami Bizottságnak stb. Résztvett az egyetemen folyó tanárképzés munkájában is. Iskolán kívüli munkája során számos rovarbiológiai, pedagógiai, módszertani s különböző természetrajzi tárgyú előadásokat tartott.

CZÓGLER KÁLMÁN nem könyvből tanulta és nem könyvből tanította a természetet. Kevés természetrajz-tanár volt, aki szebben és didaktikusabban rajzolt volna nálánál. Nem elégedett meg az óra s tankönyv szűk kereteivel, tanítványaival mindig kirándult - akiket egyébként önállóan foglalkoztatott - s mindezt akkor, amikor még szakkörök sem léteztek az országban. Szegeden Ő volt az első, aki iskolai kísérleti kertet, fűvészkertet létesített. Magatervezte, magakészítette szemléltető képeit, tábláit mindenütt elismeréssel fogadták. Fáradhatatlanul gyártotta a kísérleti - és szemléltető eszközöket. A szertár volt mindene. Gyűjteményét abban az időben fejlesztette amikor a kormányzat, ellenére volt mindennemű természettudományi nevelésnek, gyűjtéseknek. Vegytani, ásványtani, de főként biológiai szertárát tanítványai segítségével oly mértékben fejlesztette, hogy az a modern követelményeknek teljes mértékben megfelelt.

A Városi Múzeum mindenese volt. Tiszteletdíja szivarköltségre sem volt elég. A kormányzat nem értékelte többre a munkáját. De CZÓGLER ezzel nem törődött. MÓRA FERENC hűséges munkatársaként járt ásatásokra, gyűjtött, a múzeumban rendezett, cédulázott, restaurált, rajzolt, a múzeumi restaurátor és preparátor munkáját is egyszemélyben végezte. Ő restaurálta a MÓRA-ásatások cserépedényeit, csontjait is. Alig volt a múzeumnak olyan gyűjteményanyaga, tárgya, amelyiken ne látszott volna keze-nyoma.

Nagyértékű csiga-, kagyló-, rovar- és növényi termés gyűjteményt hagyott hátra. Az iskola, sőt a múzeum gyűjteményének preparálásánál volt tanítványait is bevonva munkájába, tovább képezte őket. Ezek költségeit saját

zsebéből fedezte. Nem egyszer valamelyik tanítványának - mint e sorok írójának is - egyetemi tandíjának fedezéséhez is, a magáéból járult hozzá!

Ami tudományos munkájának eredményeit illeti, nemcsak Szeged környékének recens kagyló- és csigafaunájával foglalkozott, hanem munkatársai /MÓRA FERENC, BANNER JÁNOS, CS. SEBESTYÉN KÁROLY s mások/ ásatási leleteiben előforduló héjakat is tanulmányozta. Megállapította, miszerint vidékünk édesvizi kagylói, főképpen a neolitikumban /kevésbé a bronzkorban/ a helyszínen gyűjtve, nyersen, osztrigamódra fogyasztásul szolgáltak. Megállapította, hogy vidékünk ősi arculatára vonatkozó faunabiológiai következtetések /amelyeket régészeti adatokkal is támogatva látunk/ megerősítik a geológiai és hydrographiai megállapításokat.

Faunabiológiai tanulmányai mintaszerűek. Hangyaszorgalommal gyűjtötte Szeged környéke puhatestűit, izeltlábu tagjait különös tekintettel a Hemiptera-fajokra. Gyűjtésébe nemcsak tanítványait, hanem az egyszerű halászbereket s mindazokat is bevonta, akiknek foglalkozásuknál fogva a környéki vizekhez, a Tiszához valami köze is volt. Ennek eredményét igazolja az Aphelocheirus aestivalis nevű, rejtett életű fenéklakó vizipoloska begyűjtése, biológiai megfigyelése. Ennek érdekében szenzációszám bemenő valóságos expedíciót szervezett. Foglalkozott a Tiszafenék lárva-biocönózisával, a nemek megoszlási arányával stb. is.

A kagylók és csigák tanulmányozásával nemcsak Szegedre és környékére, hanem a Nagy Alföldre vonatkozó megfigyeléseket és adatokat szolgáltatott. Felhívta a figyelmet erre az eddig mostohán kezelt állatcsoportra. Ezzel pedig mindvégig nemcsak faunisztikai- és állatföldrajzi vonatkozásban foglalkozott, hanem általában biológiai-, palaeontológiai- és ethnológiai szempontokból is. Malakológiai kutatásai terelték személyére az ország akkori egyik legjobbnevű kutatójának, ROTARIDES MIHÁLYNAK figyelmét,

akit később barátjának, sőt tudományos munkatársának is megnyert.

Közleményeiben a vizi területek azóta történt változása, vagy pusztulása esetén is rögzítette az egyes alföldi faunatagok egykori szereplését s így hozzájárult az általános faunakép kialakulásához, valamint az alföldi biotópok ismeretének bővüléséhez.

1913-tól kezdve gyűjtötte Szegeden a rovarokat. Pontosán lelőhelyezte, feljegyezte adataikat. Kéziratait most a szegedi múzeum őrzi. Élete végéig kedvencei maradtak a Hemipterák. Fáradságot nem kimélve gyűjtötte hozzájuk az irodalmat is. Nehezen hozzáférhető, külföldről vagy a Nemzeti Múzeumtól kölcsönkapott különlenyomatokat sajátkezűleg másolta le s helyezte szakkönyvtárába. Mintaszerűen vezetett kirándulási naplója is volt. Értékét fokozta, hogy följegyezte az időjárás, növényzeti s egyéb adatokat is. Kirándulásairól pontos vázlatokat készített, melyek - tekintve az azóta történt topográfiai változásokat - fölbecsülhetetlenek.

Meghatározásai is mintaszerűek, pontosak voltak. Éppen olyan gondosak, mint amilyenel preparálta gyűjtött anyagát.

Élete vége felé anyagi körülményei késztették, hogy megváljon élete munkája eredményétől, féltve őrzött s becsben tartott rovargyűjteményétől. Mikor annak, a múzeum részéről történt megvételére került sor, már súlyos beteg volt. Jóformán csak a szemével simogathatta végig a dobozokat, mielőtt megvált tőlük.

Mondják - egy nevelő akkor hal meg, amikor tanítványai elfelejtik őt. Kálmán bácsit nem lehet elfelejteni. Emlékét, mely annyi termékeny szállal köt egyre szélesbedő, haladó természettudományi kutatásainkhoz, meg kell őriznünk hívsséggel - s átadnunk az utánnunk következőknek.

IRODALMI MUNKÁSSÁGA /1884-1952/

1. Nagyobb kirándulások. Iskolai programértékelés. Trencsén 1909. Trencsényi kir.kat.főgimn.Ért.az 1908-09 tanév.p.18-25.
2. A cyanszármaszármasokról. Trencsén. 1910. Klny. A trencsénvm. Term.Tud.Egyl.1908-1910 XXXI-XXXIII.évf.p.99-114.
3. Jardin des Plantes. A párisi természetrajzi gyűjtemény. Trencsén. 1913. Klny. A trencsényi kir.kat.főgimn. 1912-13. évi Ért.p.1-31.
4. A régi magyar üveg. I. és II. Szeged. 1916. Szegedi Ujság, társad.művészeti és színházi hetilap 1916.X.15. és X.22. számaiban.p.8-9. ill.p.6-7.
5. Gyakorlati tanácsok az antik-üvegyűjtőknek. Szeged, 1916. Szegedi Ujság. társad., művészeti és színházi hetilap. 1916.XI.12. sz.p.7-8.
6. Emblémák régi poharainkon. I. és II. Szeged. 1916. Szegedi Ujság, 1916.XII.17.p.4-6. és XII.24.p.6-8.
7. Az antik üveg megmunkálásának jellemző módjai. I.-II. Szeged. 1917. Szegedi Ujság. 1917.I.21.p.4-5. és I.28.p.5.
8. A szegedvidéki kagylók. Faunabiológiai tanulmány. Szeged. 1927. Szegedi All.Baross Gábor reáliskola 1926-27 évi értesítője.p.3-29.
9. Nekrológ tinkovai Matskássy József főreáliskolai tanárról/1855-1933/Szeged. 1933. Szegedi All.Baross Gábor reáliskola 1932-33 évi értesítője.p.4-5.
10. Adatok a szegedvidéki vizek puhatestű faunájához. Szeged 1935. Szegedi All.Baross Gábor reálisk.reálgimn.1934-35. évi Ért.p.27-48. és I-IV.tábla.
11. Édesvízi kagylók szegedvidéki régészeti leletekben. Szeged. 1934. Dolg.a m.kir.Ferencz-József Tud.Egy.Arch.Int.-ből.IX-X.sz.1934 1-2.f. p.298-303.
12. Aphelocheirus aestivalis/Fabr./ a szegedi és hódmezővásárhelyi Tiszában. Szeged. 1937. Acta.Litt.ac.Sci.Regiae Univ.Hung.Franc.-Joseph.1937.Tom.IV.fasc.2.p.141-159.
13. A Palicsi-tó Hemiptera-faunája. Szeged. 1942. Klny. Szegedi m.kir.Baross Gábor.gyak.gimn.1941-42 évk.p.9-16.
14. ROTARIDES M.-el: Riesenexemplare von Unio tumidus Retz. aus Ungarn, zugleich einige Vergleichsdaten über ungarische Unionen. Sond.Abdr.aus.Arch.für Hydrobiol.Stuttgart.1936.Bd.XXX.S.p.142-159.
15. ROTARIDES M.-el.: Analyse einer vom Wasser ausgeschwemmten Molluskenfauna. Sond.Abdr.aus den.Arb.des Ung.Biol.Forsch.Inst.Tihany.1938.X.Band.S.p.1-44.

.....

Dr.CSONGOR GYŐZŐ

6721 SZEGED

József Attila sugárút 7.